

duidelijk sympathie voor hem, maar getuigt hier niet openlijk van. Hij laat het aan de lezers over te oordelen en daar waar hij de zwakheden van Soekarno aanstipt, drukt hij zich uiterst mild uit. Aan een analyse komt Hering vreemd genoeg niet toe. Zo ontbreekt bijvoorbeeld een conclusie waarin alle draden nog eens bijeenkomen en hij stelling neemt, waardoor het boek — een tweede deel wordt niet aangekondigd — iets onbevredigends houdt. Zeker, Hering heeft zeer veel werk verzet, veel nieuwe informatie verwerkt en wat de kennis omtrent de leef- en gedachtewereld waarin Soekarno zich in zijn jonge jaren bewoog nieuwe inzichten verschaft, maar dit alles heeft nog niet geleid tot een echt geslaagd boek. Het wachten is dan ook nog steeds op dé biografie over deze fascinerende figuur.

Hans Meijer

I. Cornelissen, *Alleen tegen de wereld. Joop Zwart, de geheimzinnigste man van Nederland* (Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 2003, 280 blz., ISBN 90 388 1414 3).

Zo de naam Joop Zwart bij enkelen nog enige herinnering oproept zal die waarschijnlijk betrekking hebben op Zwarts 'adviseurschap' van mevrouw F. Rost van Tonningen-Heubel, weduwe van de fanatieke nationaal-socialist Meinoud Rost van Tonningen en in de publiciteit meestal aangeduid als 'de zwarte weduwe'. Nog schaarser zullen de mensen zijn die zich herinneren dat Zwart in die tijd, zo rond het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw, kortstondig een eigen politiek partijtje leidde, Neerlands Herstel, dat programmatisch nauwelijks te onderscheiden was van de Centrum Partij. Toch doet het beeld van een rechtse, met racisme en neo-nazisme coquetterende randfiguur geen recht aan de 'Werdegang', in politiek en menselijk opzicht, van Johannes Hendrikus Zwart, geboren in 1912 en overleden in 1991. Cornelissens boek maakt dat overtuigend duidelijk.

Joop Zwart werd geboren in het gezin van de Amsterdamse sigarenmaker Siemon Zwart die zijn anarchistisch geloof had verlaten en zich tot het communisme had bekeerd. Hij weigerde echter om alle zwenkingen van Moskou mee te maken; daarvoor was hij teveel Amsterdammer en teveel anarchist gebleven. Het zijn vooral die twee elementen, de anarchistische inslag en het Amsterdammer (en dus lastig) zijn, die Joop van huis uit had meegekregen.

Zijn weinig gedweë karakter openbaarde zich al op jeugdige leeftijd — hij was nauwelijks achttien — toen hij wegens 'trotskistische neigingen' werd verwijderd van de school van de Communistische jeugd internationale in Poesjkino, ten noorden van Moskou. Hij was op deze school terechtgekomen op voorspraak van Daan Goulooze, de Nederlandse vertegenwoordiger van de OMS, het illegale verbindingsapparaat van de Komintern. Anders dan zijn leermeester Goulooze, die toen hij werd beschuldigd van afwijkende politieke meningen, schuld bekende en weer in genade werd aangenomen, volhardde Joop Zwart in zijn ketterse opvattingen. Daardoor kwam hij blijvend buiten de kerk van Moskou te staan, teleurgesteld als hij was door de discrepantie die hij waarnam tussen de verkondigde communistische leer en de manier van leven die de communistische elite zichzelf toestond. Die teleurstelling, dat gevoel van verraden te zijn in zijn idealen, heeft hem, naar Cornelissen ons meedeelt, nooit verlaten, evenmin als zijn brutale Amsterdamse, soms cynische manier van optreden.

Die eigenschappen en wat men zijn praktische idealisme zou kunnen noemen, zijn neiging om mensen in zijn omgeving te hulp te schieten, brachten hem tot daden die, in de woorden van de dichter Bloem, genoeg waren 'voor de rechtvaardiging van een bestaan' en in elk geval van een biografie. Begin 1942 werd hij wegens verzetsactiviteiten tegen de Duitse bezetter

opgepakt; via het kamp Amersfoort kwam hij terecht in het concentratiekamp Sachsenhausen. Daar werd onder de gevangenen de dienst uitgemaakt door de communisten, en tot Zwarts geluk was een van hen een oude bekende uit de tijd dat hij op de partijschool in Poesjkino zat. Deze maakte hem wegwijs in het kamp en bezorgde hem een functie bij de 'Politische Abteilung'. Dat werd voor Zwart de basis van waaruit hij met brutaliteit en inventiviteit vele medegevangenen het leven redde door hen administratief onvindbaar te maken. Onder hen waren de gebroeders Adri en Koos Vorrink. Deze laatste verklaarde na de oorlog tegenover de Parlementaire Enquêtecommissie dat Zwart 'duizenden malen zijn leven op het spel [had] gezet om mensen te redden.'

Ook na de oorlog bleef Zwart zich inzetten om waar nodig humanitaire hulp te bieden, met name op het gebied van de opsporing van in Duitsland vermiste Nederlanders. Hij deed dat in samenwerking met het Rode Kruis, maar kreeg met die organisatie grondig ruzie. Vooral het feit dat Zwart onder dekking van het Rode Kruis, maar buiten medeweten van de leiding van die organisatie, op illegale manier (maar met medeweten van De Nederlandse Bank en van minister Liefstinck) in de Sovjet-zone Reichsmarken omzette in de harde valuta die de Nederlandse regering toen zo nodig had, nam het Rode Kruis hem niet in dank af. Zwart kon deze stunt uithalen dankzij zijn oude relaties uit Sachsenhausen die nu in het door de Sovjet-Unie bezette deel van Duitsland op aanzienlijke posities waren beland. En het was dankzij oude kampmakers dat hij voor Koos Vorrink informatie wist te verzamelen over het lot van de sociaal-democraten in wat later de DDR zou worden.

In het kader van deze bespreking is het niet mogelijk alle wapenfeiten, streken en wederwaardigheden van Joop Zwart te belichten, zoals zijn huwelijk met Vorrinks dochter Irene om haar een ongehuwd moederschap te besparen, zijn verzonnen correspondentenschappen in het inmiddels lang ter ziele gegane weekblad *Accent*, zijn rol in de Algerijnse valsemunters affaire en tenslotte zijn gênante adviseurschap van mevrouw Rost van Tonningen. Cornelissen beschrijft het allemaal met vaart en gevoel voor detail. Wat het boek echter vooral lezenswaard maakt is de reeks portretten van minder of meer bekende Nederlanders met wie Zwart in aanraking kwam. Daardoor biedt deze biografie van een politieke randfiguur tegelijkertijd een vaak boeiende aanvulling op de bestaande geschiedschrijving van de twintigste eeuw.

Dick Engelen

E. van Nederveen Meerkerk, J. Peet, *Een peertje voor de dorst. Geschiedenis van het Philips pensioenfonds* (Amsterdam: Aksant, 2002, 492 blz., €30,-, ISBN 90 5260 030 9).

Een meervoudig jubileum was voor het bestuur van de Stichting Philips pensioenfonds aanleiding om aan het NEHA de opdracht te geven een geschiedenis van de Philips pensioenfonds te boekstaven. Als onderzoekers en schrijvers werden aangetrokken Jan Peet, die reeds veel ervaring met dit soort onderwerpen had opgedaan, en de jongere onderzoekster Elise van Nederveen Meerkerk, die op dit moment verbonden is aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en het NEHA. Als achterwacht fungeerde een begeleidingscommissie met daarin mensen van Philips en bekende namen als Jan Lucassen, Jan Luiten van Zanden en Lex Heerma van Voss.

De auteurs konden terugvallen op het nagenoeg volledige archief van het pensioenfonds en op het Philips concern archief, terwijl ook vier interviews werden afgenomen. Zij gaven hun boek een goed doordachte en logische structuur mee. Allereerst is er een chronologische drie-